

УДК 81'373.7

ЕТАПИ ВТОРИННОЇ ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЇ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ЦЬОГО ПРОЦЕСУ У СУЧАСНИХ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИСЛІВ'ІВ)

Набережна Т.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

У статті розглядаються основні етапи утворення нових узуальних паремійних одиниць на базі традиційних прислів'їв, що знаходять своє відображення у текстах сучасних ЗМІ.

Ключові слова: фразеологізація, прислів'я, тексти ЗМІ

Актуальність. Зміни ціннісних орієнтирів суспільства та реалій повсякденного життя знаходять відображення у пареміологічному фонді мови, який активно поповнюється вторинними утвореннями – одиницями, що є похідними від існуючих, так званих традиційних, паремій, або узуальними одиницями ситуативної номінації. Якщо okazіональні контекстуальні трансформи прислів'їв, а також трансформи, створені заради жарту, які виділилися в окремий малий жанр фольклору – антиприслів'я, неодноразово виступали об'єктом дослідження та лексикографічного опису [1; 2; 7; 8; 9; 10], то паремій-трансформи, що стали фактами розмовної мови, ще не були окремим об'єктом спеціального дослідження. Разом з тим, анкетування носіїв мови, проведені Ф. Шиндлером, Д. Бітнеровою на матеріалі чеських трансформів [11], О. К. Миколаєвою – російських [8], доводять стійкість значної кількості досліджуваних одиниць та їхню відомість носіям мови.

Постановка проблеми. Мета статті – аналіз процесу утворення нових паремій на базі існуючих.

Паремії, як і інші фразеологічні одиниці (ФО), з'являються не в результаті одноразової дії, а в результаті процесу фразеологізації – первинної чи вторинної, яка може тривати кілька десятиліть, поки новостворена одиниця не набуде усіх ознак притаманних повноцінному фразеологізму. У вивченні вторинної фразеологізації значна увага приділялась аналізу першої та кінцевої ланки процесу, а саме – дослідженню структурно-семантичних типів твірних та похідних ФО [3; 5], у той час, як сам процес, проміжні ланки цього ланцюга залишалися поза полем зору лінгвістів.

Похідні прислів'я – продукт вторинної фразеологізації, етапи якої схематично можна описати так: твірна основа (традиційне прислів'я) – okazіональний контекстуальний / індивідуально-авторський трансформ – погенційна паремія – похідна паремія.

Структурно-семантичні перетворення наявних паремій відбуваються або у певному контексті, або поза контекстом.

Контекстуальні okazіоналізми створюються безпосередньо у тексті і „заради” цього тексту. Їхня основна функція – атрактивна – привернути увагу читача / слухача. Саме цим пояснюється велика кількість okazіональних паремійних палімпсестів у заголовках

статей, назвах книг, фільмів, пісень, які у свою чергу сприяють швидкому поширенню вдало трансформованих прислів'їв.

Так, назва роману письменника П. Дж. Локса "A Man's Home Is His Hassle" (1969) є відлунням прислів'я *An Englishman's house is his castle (An Englishman's home is his castle)*, значення якого пов'язане зі звичаєвим правом, за яким жоден судовий урядник не може заарештувати англійця, поки той знаходиться у своєму будинку. В Англії замість слова *Englishman* часто вживають слово *man*, отже, ще один варіант паремії – *A man's house / home is his castle* [12]. У контексті відбулася заміна лексеми-компонента *castle* на співзвучну *hassle*. У цьому лексичному складі висловлювання стабілізувалося і отримало узуальне значення "будинок / дім завдає людині багато клопоту". Наведемо приклади використання похідної паремії у мовленні:

I once bartended for a (married) bar owner who said, "Marriage is the most unnatural state a man can find himself in". Another goodie from him was his advice against buying a house: "A man's home is his hassle" (<http://physicforums.com/archive/>);

Thanks for the tip, Matt. But as a lifelong renter, I'll take a pass. A man's home is his hassle, I believe (www.thestranger.com/cgi-bin/);

A man's home is his hassle. But thanks to timesaving, trouble-preventing strategies from these nationally recognized experts, now anyone can keep his or her palace in regal repair and have plenty of time left over for the fox hunts (www.thebook-store.com/cgi-bin/).

У науковій літературі зустрічається думка про те, що усі трансформовані фразеологічні одиниці є контекстуальними okazіоналізмами, оскільки коло компонентів-замінників є передбачуваним у конкретному тексті, і випадки повторного вживання трансформ є лише збігом okazіональних перетворень. Цей погляд видається невірним. Узуальні палімпсести мають узагальнено-образне значення, властиве прислів'ю як мовній одиниці. Значення okazіонального трансформа конкретне, пов'язане з тим чи іншим текстом, тобто okazіональний трансформ не має структурно-семантичної та функціональної самостійності у мові.

Век живи – век лечись, наприклад, є контекстуальним okazіоналізмом у текстах медичної тематики, де заміна компонента зумовлена ірадіацією теми [4], водночас цей паремійний палімпсест отримав узуальні значення, синонімічні значенням твірної основи *Век живи – век учись*: 1) навчання -- безперервний процес (...догонял в основном сам, в процессе, думаю, как и все: *век живи – век лечись* $\neq$ www.tattoo-world.ru/club/, 25.03.2005); 2) людина не може уникнути помилок (*Мне казалось, что я уже отвечал на этот отзыв... Да уж... Ничего не остается, как сказать: "Век живи – век лечись"* (www.poezia.ru/). Наведені твірна та похідна одиниці -- синоніми, а не варіанти, тому що різними є фразеологічні образи, що лежать в основі паремій. У похідній одиниці фразеологічний образ ускладнюється, підвищується рівень ідіоматичності, у той час яку контекстуальному okazіоналізмі змінюється у бік буквалізації. Пор. назву статті про плоскостопість як проблему, якої неможливо позбутися, але яку необхідно лікувати "*Век живи – век лечись*" (www.studiyapog.ru/, 2006) та у наступних контекстах *Правду говорят: век живи, век лечись, всё равно помрешь! Нажать колёсико мне бы и в голову не пришло!* (<http://botinok.co.il/node/18718/>); *... я тоже подумал, но уже после того, как пост отправил. Верно говорят: "Век живи – век лечись"* (www.forums.ag.ru/ 20.05.2006) Однак необхідно зауважити, що у похідній паремії образ теж може буквалізуватись, а рівень ідіоматичності зменшуватися чи залишатися незмінним.

Розповсюдженою є мовна гра з прислів'ями, створення паремійних палімпсестів заради жарту. У багатьох випадках на початковому етапі їхнього функціонування навіть вдається встановити автора цих творів. Власне, такі трансформи є творами малого жанру, який кваліфікується дослідниками як антиприслів'я (Antisprüchwörter; anti-proverbs), а "у народі" має назву "приколи", "one-liners". Колекції цих творів з'являються як на сайтах в Інтернеті, на сторінках друкованих періодичних видань, так і публікуються як академічні видання з паспортизацією вживання трансформів [2; 7].

Разом з контекстуальними оказіоналізмами, антиприслів'я поповнюють базу потенційних паремій, тобто вони є потенційними мовними одиницями, в основі цілісного значення яких лежить це поняття, а судження.

Потенційна паремія – проміжна ланка у процесі утворення нових паремій. Описуючи етапи фразеологізації, О. В. Кунін стверджує, що одним з них обов'язково повинен бути етап потенційної фразеологічності. Потенційні фразеологізми поширюють сферу свого використання, набувають усіх ознак фразеологічної стійкості і стають фразеологічними одиницями, але О. В. Кунін зазначає, що встановити, коли потенційний фразеологізм перетворюється на фразеологічну одиницю, неможливо [6, с. 148]. Жоден дослідник не може з упевненістю сказати, це є потенційна паремія чи нове похідне прислів'я, оскільки неможливо зафіксувати усі факти вживання звороту, неможливо прослідкувати, коли кількісні зміни спричиняють якісні.

Наприклад, наразі нами зафіксовані тільки поодинокі випадки вживання паремійного палімпсесту *Долг платежом страшен*, авторство якого приписується відомому в Інтернет-просторі творцю та колекціонеру приколів Фоменко (<http://smeshok.com/main/humor/aforizms/author/fomenko>). Серед них кілька – назви статей (*Долг платежом страшен* – назва статті про музиканта Тома Уейтса, що погодився зніматися у фільмі тільки після того, як програв режисеру у покер (www.zvuki.ru 20.12.2004); назва статті про борг, який Росія виплатила Паризькому клубу і тим підтвердила своє право на спадок колишнього СРСР ("Аргументы недели", 27.07.2006), і один випадок використання у тексті (...*даёт кредит \$1000, с выигрыша списывают, а за проигрыш отвечать придется. Долг платежом страшен* (www.fxo.ru/forum-3/messages)). Невідомо, чи стане *Долг платежом страшен* узуальною паремією, чи, можливо, вже має підстави для отримання такого статусу.

На етапі "потенційної паремії" відбуваються фразеологізуючі процеси – стабілізація складу компонентів, формування узагальнено-образного значення, узуалізація. Узуалізація – "введення паремії у загальний обіг" – відбувається паралельно з першими двома процесами і пов'язана зі сприйняттям прислів'я мовним соціумом, з широкою відомістю одиниці носіям мови. Тільки після завершення процесу узуалізації потенційне прислів'я стає новою паремією.

Телебачення, радіо, Інтернет, велика кількість друкованих засобів масової інформації прискорюють узуалізацію нових мовних одиниць. Вони ніби своєрідний полігон для апробації потенційних паремій.

Гіпотетично усі проміжні ланки процесу вторинної фразеологізації можуть відбуватися, наприклад, в Інтернет-просторі. В Інтернеті постійно створюються сайти зі збірками так званих приколів, серед яких є і паремійні палімпсести – оказіональні трансформації. Дописувачі форумів використовують паремійні палімпсести як підписи у своїх постах, автори Інтернет-щоденників – як заголовки своїх записів. Використання словесних комплексів як цитат та у функції заголовка є початковим етапом узуалізації

потенційних фразеологічних одиниць. Їх поширення у текстах постів, щоденників, які, до речі, є формою фіксації розмовної мови, передбачає, що сфера функціонування новоутворень не обмежується Інтернетом: користувачі, очевидно, вживають нові прислів'я у своєму мовленні.

Висновок. Таким чином, засоби масової інформації, що відображають результати кожного етапу фразеологізації, дають можливість лінгвістам прослідкувати процес утворення нових мовних одиниць, корпус яких потребує уточнення у сучасних національних мовах.

Список літератури

1. Вальтер Х., Мокиенко В. М. Паремнологические трансформы в речи и жаргоне // Функционирование стандартных и субстандартных языковых единиц. Сб. науч. тр., посвященных памяти проф. Б. Б. Максимова. – Магнитогорск: МаГУ, 2001. – С. 35 - 53.
2. Вальтер Х., Мокиенко В. М. Антипословицы русского народа. – СПб.: Нева, 2005.
3. Денисенко С. Н. Фразеологизация в немецком языке (фразеологическая деривация как системный фактор фразеологизации). – Львов, 1988.
4. Дядечко Л. П. Иррадиация темы как прием актуализации вторичных номинативных единиц в современном фельетоне // Вестник Днепропетровского ун-та. – Вып. 1. – Днепропетровск, 1993. – С. 27 - 33.
5. Керимзаде Н. К. Фразеологическая деривация (английский язык): Автореф. дис... канд. филолог. наук: 10.02.04 – герм. языки / МГПИИЯ имени М. Тареза. – М., 1984.
6. Кунин А. В. Фразеологизация и источники фразеологических единиц // Словообразование и фразеологизация. Тезисы докладов научной конференции. – М., 1979. – С. 146 - 149.
7. Мокиенко В. М., Вальтер Х. Прикольный словарь (антипословицы и антиафоризмы). – СПб.: Нева, 2006.
8. Николаева Е. К. Трансформированные пословицы как элемент современной смеховой культуры // Slowo. Tekst. Czas VI. Nowa frazeologia w nowej Europie. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej. – Szczecin; Greifswald, 2002. – С. 158 - 164.
9. Mieder W. Verdrehte Weisheiten: Antisprichwörter aus Literatur und Medien. – Wiesbaden: Quelle & Meyer, 1998.
10. Mieder W., Tothne-Litovkina A. Twisted Wisdom: Modern Anti-proverbs. – Burlington, Vermont: The University of Vermont, 1999.
11. Schindler F., Bittnerova D. Ceska prislovi. – Praha: Karolinum, 1997.
12. Random House Dictionary of Popular Proverbs and Sayings. – New York: Random House, 1996.

Набережнева Т.Є. ЕТАПИ ВТОРИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЇ І ОТРАЖЕННЯ ЦЬОГО ПРОЦЕСА В СОВРЕМЕННИХ СМІ (НА МАТЕРІАЛЕ ПОСЛОВИЦ)

В статті розглядаються основні етапи утворення нових усювальних паремнологічних одиниць на базі традиційних пословиць, що знаходять своє відображення в текстах сучасних СМІ.

Ключові слова: фразеологізація, пословиці, тексти СМІ

Naberezhneva T. Y. STAGES OF SECONDARY PHRASEOLOGIZATION AND REFLECTION OF THIS PROCESS IN MODERN MASS MEDIA (BASED ON PROVERBS)

The article deals with the main stages of forming new proverbial units on the basis of traditional proverbs, as well as the reflection of this process in mass media

Key words: phraseologization, proverbs, mass media texts

Поступила до редакції 09.03.2007 р.